

АНОТАЦІЯ

Сабадош Ю. Г. Розвиток самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» (01 Освіта/Педагогіка). – Вінницький національний технічний університет, Міністерство освіти і науки України, Вінниця, 2021.

Актуальність і необхідність дослідження проблеми розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей зумовлена виявленими суперечностями між: суспільним запитом забезпечення конкурентоспроможності випускників технічних закладів вищої освіти та реальним станом сформованості їхньої професійної компетентності; вимогами сучасності до саморозвитку особистості впродовж життя та наявним рівнем показників сформованості самоосвітньої компетентності випускників шкіл і відсутністю спрямованого розвитку самоосвітньої компетентності в галузевих стандартах фахових і робочих навчальних планах фундаментальних дисциплін технічних ЗВО; необхідністю розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики у технічних ЗВО як базової складової їхньої професійної компетентності та недостатньою розробленістю теоретично обґрунтованих організаційно-педагогічних умов послідовного розвитку компонентів самоосвітньої компетентності, починаючи з першого курсу навчання.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* введено до наукового обігу поняття самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики, як базової складової професійної компетентності майбутнього фахівця комп'ютерних систем і автоматики відповідно до стандарту вищої освіти за

галуззю знань 15 – «Автоматизація та приладобудування», що завдяки психологічним віковим, особистісним, суспільним особливостям формується в школі, розвивається в процесі аудиторного та самостійного позааудиторного навчання в технічному закладі вищої освіти та удосконалюється впродовж усього життя завдяки набутому особистісному досвіду в ЗВО; *визначено та теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні умови, що є необхідними в процесі розвитку самоосвітньої компетентності в майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики (створення сприятливого психологічного клімату, що спонукає студента стати активним учасником освітнього процесу та збуджує мотивацію до розвитку самоосвітніх навичок; застосування освітнього середовища з використанням сучасних інноваційних методів навчання на основі інтеграції гуманітарних, фундаментальних і фахових дисциплін, що забезпечує ефективний розвиток самоосвітньої компетентності; моніторинг та регулярна корекція розвитку самоосвітньої компетентності студентів під час аудиторних занять та позааудиторної самостійної роботи), розроблено модель їх реалізації; виявлено, теоретично обґрунтовано змістові складові та структуру, критерії, показники та рівні розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики; розроблено та реалізовано в практиці навчання гуманітарних і фундаментальних дисциплін навчально-методичний супровід розвитку самоосвітньої компетентності в майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики з використанням інноваційних сучасних методів на основі інтегративних завдань;*

- *уточнено* поняття «самоосвітня компетентність майбутніх інженерів» та взаємозв'язок між поняттями «моніторинг» і «контроль», «інтерактивні методи навчання» і «інноваційні технології»;

- *удосконалено* критеріально-діагностичний апарат виявлення рівнів розвитку компонентів самоосвітньої компетентності в майбутніх інженерів (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-креативного, особистісно-рефлексивного, оцінювально-контролювального);

- дістали подальшого розвитку зміст, форми, методи та засоби підготовки майбутніх фахівців комп'ютерних систем і автоматики.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні та впровадженні методичного супроводу, що демонструє реалізацію організаційно-педагогічних умов розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики. Укладено навчально-методичний посібник «Інноваційні технології навчання у процесі розвитку самоосвітньої компетентності студентів технічних ЗВО» для магістрів, аспірантів та викладачів. Теоретичні положення та практичні напрацювання можуть бути використані викладачами технічних закладів вищої освіти у процесі підготовки інженерів інших напрямів за фахом як основи під час викладання гуманітарних і фундаментальних дисциплін та викладачами ЗВО не технічного напрямку підготовки для застосування окремих запропонованих ідей та методик навчання гуманітарних дисциплін «Історія української культури», «Іноземна мова», предметів «Вища математика та інформатика».

У вступі обґрунтовано актуальність обраного напрямку дослідження, проаналізовано сучасний стан розробленості проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців з вищою технічною освітою, виявлено наявність суперечностей, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, подано науково-теоретичну та практичну новизну, апробацію та впровадження результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «Теоретичні основи розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики» проаналізовано та виявлено проблеми розвитку самоосвітньої компетентності у майбутніх фахівців з вищою технічною освітою, що вимагають регулярної оптимізації всіх етапів підготовки відповідно до конкурентоспроможності випускників вищої технічної школи.

На підставі аналізу й узагальнення праць дослідників, досвіду викладачів: зроблено висновок, що під час навчання на перших курсах (1-му та 2-му), у процесі вивчення студентами гуманітарних і фундаментальних (історія

української культури, іноземна мова, вища математика) та вхідних до спеціальності дисциплін (програмування) у технічних закладах вищої освіти, вимагають суттєвого узагальнення та вдосконалення форми, методи, технологічні засоби, що спрямовані на поступовий розвиток самоосвітньої компетентності студентів; виявлена структура самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики та запропоновано її модель; розроблено критеріально - діагностичний інструментарій виявлення рівнів сформованості компонентів (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-креативний, особистісно-рефлексивний, оцінювально-контролювальний) самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики.

У другому розділі «Організаційно-педагогічні умови та модель розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики в процесі гуманітарних і фундаментальної підготовки»: розглянуто підходи до формування мотиваційних установок саморозвитку освітньої компетентності, педагогічні технології розвитку самоосвітньої компетентності у майбутніх випускників ЗВО; запропоновано організаційно-педагогічні умови, інформаційно-освітнє середовище для аудиторної та позааудиторної роботи та модель реалізації організаційно-педагогічних умов розвитку самоосвітньої компетентності у майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики в процесі гуманітарно-фундаментальної підготовки.

Перша організаційно-педагогічна умова полягає у виявленні психологічного клімату студентської групи та створення сприятливих соціально-психологічних умов, що мають пришвидшити адаптацію до навчання у ЗВО та спонукати студента стати активним учасником освітнього процесу. Нездатність молодшої людини адаптуватися в новому для себе оточенні, провокує низку негативних наслідків, що можуть проявлятися впродовж усього періоду навчання. Серед таких негативних наслідків може бути: занижена самооцінка; неуспішність; прояв конфліктності та агресії за відношенням до інших; нездатність до спілкування та конструктивних діалогів; небажання

проявів самостійності та креативності. Тому першим кроком викладача гуманітарних і фундаментальних дисциплін має бути виявлення показників готовності колишніх абітурієнтів до створення позитивного психологічного клімату в студентській групі. Нині відбувається лише проведення нульової контрольної роботи з математики та фізики щодо залишкових знань із предметів шкільного курсу. Дисципліни гуманітарного циклу мають потужну можливість включитись до виявлення та вчасної корекції показників адаптації першокурсників у новому колективі.

Друга організаційно-педагогічна умова полягає у застосуванні освітнього середовища з використанням сучасних інноваційних методів навчання на основі інтеграції гуманітарних, фундаментальних і фахових дисциплін, що забезпечує ефективний розвиток самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики.

Зважаючи на те, що мова йде про гуманітарні дисципліни в негуманітарному ЗВО, їх вивчення, насамперед, розраховано на міждисциплінарну інтеграцію з іншими дисциплінами. У дослідженні – це пошук спільних точок дотику та їх перетин між гуманітарними, фундаментальними, загальнотехнічними та спеціальними дисциплінами. Це використано для створення освітнього середовища на основі інноваційних сучасних методів навчання (візуальні, проблемні лекції, опорні конспекти, тести, презентації з використанням ІКТ та застосуванням електронної системи JetIQ ВНТУ, проєктні технології, інтерактивні колоквиуми, тренінги, ігрові форми навчання тощо) з інтеграційним аспектом між гуманітарних і фундаментальними дисциплінами та виходом на фахові предмети для забезпечення ефективного розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики.

Третя організаційно-педагогічна умова полягає у моніторингу та регулярній корекції розвитку самоосвітньої компетентності студентів під час аудиторних та позааудиторних занять з дисциплін гуманітарного та фундаментального циклів. Розглянуті попередні організаційно-педагогічні

умови вимагають регулярного моніторингу показників контролю адаптації до навчання під час аудиторних занять та позааудиторної самостійної роботи студентів необхідних для своєчасної корекції як соціально-психологічного стану в студентській аудиторії, так і ефективного впровадження їх навчально-методичного супроводу для розвитку самоосвітньої компетентності студентів.

У структурі представленої моделі виокремлено три взаємопов'язані між собою блоки, що об'єднані організаційно-педагогічними умовами, але кожний з них виконує свою визначену функцію: теоретично-цільову, дидактично-технологічну, оцінювальну-результативну.

У третьому розділі «Експериментальна перевірка ефективності організаційно – педагогічних умов розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики» наведено: організацію та методику проведення експерименту; статистичну оцінку результатів педагогічного експерименту.

Статистичними методами, а саме, застосуванням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена для виявлення та врахування рівня адекватності самооцінки учасників педагогічного експерименту в процесі анкетування та тестування, що враховано під час вибірки однорідних груп студентів для формуального етапу педагогічного експерименту; критерія Колмогорова-Смірнова для виявлення різниці одержаних статистичних даних з надійною імовірністю 0,95 доведено суттєву відмінність рівнів сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивно-креативного, особистісно-рефлексивного та оцінювально-контрольовального компонентів самоосвітньої компетентності в експериментальній та контрольній групах, що підтвердило ефективність впровадження запропонованих організаційно-педагогічних умов розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів комп'ютерних систем і автоматики.

Ключові слова: технічний заклад вищої освіти, самоосвітня компетентність, майбутні інженери, комп'ютерні системи і автоматика, автоматизація та приладобудування, організаційно-педагогічні умови, модель, інтеграція дисциплін, інноваційні методи навчання.

ABSTRACT

Sabadosh Yu. H. Development of self-educational competence of future engineers of computer systems and automatics - Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy majoring in 015 «Professional education (by specialty)» (01 Education/Pedagogy). – Vinnytsia National Technical University, Ministry of education and science of Ukraine, Vinnytsia, 2021.

The urgency and necessity of the research of the problem of development of self-educational competence of future specialists of technical specialties are conditioned by revealed contradictions between: public demand for ensuring competitiveness of graduates of technical higher education institutions (HEI) and the real state of formation of their professional competence; modern requirements for self-development of personality during life and the available level of indicators of formation of self-educational competence of school graduates and lack of directed development of self-educational competence in the industry standards of professional and working curricula of fundamental disciplines of technical HEI; the necessity of developing self-educational competence of future engineers of computer systems and automatics in technical HEI as a basic component of their professional competence and insufficient development of theoretically substantiated organizational and pedagogical conditions of consistent development of self-educational competence components, starting from the first year of study.

The scientific novelty and theoretical significance of the research are as follows:

- the concept of self-educational competence of future engineers of computer systems and automatics, as a basic component of professional competence of the future specialist of computer systems and automatics according to the standard of higher education in the subject area 15 - "Automation and instrument making", which thanks to psychological age, personal, social features is formed at school, is developed during auditory and independent extracurricular training in technical institution and

is perfected over a lifetime through personal experience at HEI, is introduced in a scientific turn for the first time; the organizational and pedagogical conditions necessary in the process of self-educational competence development in future engineers of computer systems and automatics are defined and theoretically substantiated (creating a favorable psychological climate, encouraging the student to become an active participant of the educational process and excites motivation to develop self-educational skills, the application of educational environment using modern innovative teaching methods based on the integration of humanities, fundamental and professional disciplines ensures effective development of self-educational competence, monitoring and regular correction of students' self-educational competence development during classroom lessons and extracurricular self-study), and the model of their implementation was developed; the content components and structure, criteria, indicators and levels of future computer systems and automatics engineers' self-educational competence development are identified and theoretically grounded; training and methodological support for future computer systems and automatics engineers' self-educational competence development using innovative modern methods based on integrative tasks is developed and implemented in teaching practice of humanities and fundamental disciplines;

- the concept of "self-educational competence of future engineers" and the correlation between the concepts "monitoring" and "control", "interactive teaching methods" and "innovative technologies" have been clarified;

- the criteria-diagnostic apparatus for identifying the development levels of future engineers' self-educational competence components (motivational-valuable, cognitive-creative, personal-reflective, evaluation-controlling) has been improved.

- the content, forms, methods and means of future specialists' training in computer systems and automatics have been further developed.

The practical value of the obtained results consists in the creation and implementation of methodological support, demonstrates the implementation of organizational and pedagogical conditions for the development of self-educational competence of future engineers of computer systems and automatics. The textbook

"Innovative teaching technologies in the development of self-educational competence of technical students" for masters, graduate students and teachers was compiled. Theoretical provisions and practical groundwork can be used by the teachers of technical higher educational institutions in the process of training engineers of other specialties as a basis for teaching humanities and fundamental disciplines and by HEI professors of non-technical major for application of separate offered ideas and methods of teaching humanities disciplines "History of Ukrainian culture", "Foreign language", subjects "Higher mathematics and computer science".

The introduction substantiates the relevance of the chosen direction of research, analyzes the current state of development of the problem of professional training of future specialists with higher technical education, identifies the presence of contradictions, defines the purpose, objectives, object, subject and research methods, presents scientific-theoretical and practical novelty, approbation and implementation of research results, structure and volume of the dissertation.

The first section "Theoretical foundations of development of self-educational competence of future engineers of computer systems and automatics" analyzes and reveals the problems of future specialists' self-educational competence development with higher technical education, which require regular optimization of all training stages in accordance with the competitiveness of higher technical institution graduates.

Based on the analysis and generalization of researchers' works and teachers' experience: it was concluded that during the training in the first courses (1st and 2nd), during the study of students of humanities and fundamental (history of Ukrainian culture, foreign language, higher mathematics) and specialty disciplines (programming) in technical institutions of higher education, requires significant generalization and improvement of forms, methods, technological means aimed at the gradual development of self-educational competence of students; the structure of self-educational competence of future engineers of computer systems and automatics was determined and its model was proposed; criterion-diagnostic tools for identifying the levels of components formation (motivational-valuable, cognitive-creative, personal-

reflexive, evaluative-controlling) of self-educational competence of future engineers of computer systems and automatics were developed.

The second section "Organizational and pedagogical conditions and model of development of self-educational competence of future engineers of computer systems and automatics in the process of humanitarian and fundamental training": approaches to the formation of motivational attitudes of self-development of educational competence, pedagogical technologies for the development of self-educational competence in future HEI graduates are considered; organizational and pedagogical conditions, information and educational environment for classroom and extracurricular work and model of implementation of organizational and pedagogical conditions of development of self-educational competence in future engineers of computer systems and automation in the process of humanitarian-fundamental training are proposed.

The first organizational and pedagogical condition is to identify the psychological climate of the student group and create favorable social and psychological conditions, which should accelerate adaptation to learning in HEI and encourage the student to become an active participant in the educational process. The inability of a young person to adapt in a new environment provokes a number of negative consequences, which can manifest themselves throughout the period of study. Such negative consequences may include: low self-esteem; poor academic progress; manifestation of conflict and aggression toward others; inability to communicate and engage in constructive dialogues; unwillingness to show independence and creativity. Therefore, the first step of a teacher of humanities and fundamental disciplines should be the identification of indicators of readiness of former applicants to create a positive psychological climate in the student group. Now there is only testing in mathematics and physics on the residual knowledge of the school course subjects. The disciplines of the humanities cycle have a powerful opportunity to engage in the identification and timely correction of the indicators of adaptation of first-year students in the new team.

The second organizational and pedagogical condition is the application of educational environment using modern innovative teaching methods based on the integration of humanities, fundamental and professional disciplines, which provides effective development of self-educational competence of future engineers of computer systems and automatics.

Despite the fact that we are talking about humanities disciplines in non-humanitarian HEI, their study is first of all designed for interdisciplinary integration with other disciplines. The study is a search for common points of contact and their intersection between humanitarian, fundamental, general technical and special disciplines. It is used to create an educational environment based on innovative contemporary teaching methods (visual, problem-based lectures, synopses, tests, presentations using ICTs and applying the electronic system JetIQ VNTU, project technologies, interactive colloquiums, trainings, game forms of learning, etc.) with an integration aspect among the humanities and fundamental disciplines and access to professional subjects to ensure effective development of self-educational competence of future engineers of computer systems and automatics.

The third organizational-pedagogical condition consists in monitoring and regular correction of students' self-educational competence development during classroom and extracurricular classes in the humanities and fundamental disciplines. The considered preliminary organizational and pedagogical conditions require regular monitoring of adaptation to learning during classroom and out-of-class independent work of students necessary for timely correction of both socio-psychological state in student audience and effective implementation of their educational and methodological support for development of students' self-educational competence.

In the structure of the presented model three interconnected blocks are distinguished, united by organizational and pedagogical conditions, but each of them fulfills its specific function: theoretical-target, didactic-technological, evaluative-resulting.

The third section "Experimental verification of the effectiveness of organizational and pedagogical conditions for the development of self-educational

competence of future engineers of computer systems and automatics" contains: organization and methodology of the experiment; statistical evaluation of the results of the pedagogical experiment.

Statistical methods, namely, the application of Spearman rank correlation coefficient to identify and account for the level of adequacy of self-esteem of the participants of the pedagogical experiment in the process of questioning and testing, which is taken into account when selecting homogeneous groups of students for the formation stage of the educational experiment; Kolmogorov-Smirnov criterion to identify the difference of statistical data obtained with a reliable probability 0,95 proved a significant difference in the levels of formation of the motivational-valuable, cognitive-creative, personal reflective and evaluative-controlling components of self-educational competence in the experimental and control groups, it confirmed the effectiveness of the proposed organizational and pedagogical conditions of self-education competence of future engineers of computer systems and automatics.

Keywords: technical institution of higher education, self-educational competence, future engineers, computer systems and automatics, automation and instrument engineering, organizational-pedagogical conditions, model, discipline integration, innovative teaching methods.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Сабадош Ю. Г. Використання інтелект-карт у процесі розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів. Педагогіка безпеки, ВНТУ, 2018, vol. 3, № 1, С. 57-63. (Copernicus).

2. Сабадош Ю. Г. Обґрунтування педагогічних умов розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців комп'ютерних систем і автоматики. «Духовність особистості: методологія, теорія і практика» збірник наукових праць. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. 2019. С. 62-72.

3. Сабадош Ю. Г., Петрук В. А. Розвиток самоосвітньої компетентності студентів технічних ВНЗ під час навчання іноземної мови. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ-Вінниця, 2018. Вип. 51. С. 315-319. (Copernicus).

4. Сабадош Ю. Г., Петрук В. А., Гречановська О. В. Метод проєктів у розвитку навичок самоосвіти студентів технічних ЗВО. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. 2019. Вип. 45, 220 с., С. 123-131.

5. Сабадош Ю. Г. Сутність поняття самоосвітньої компетентності студентів ВНЗ та виокремлення її структурних компонентів для формування в процесі вивчення іноземних мов. International scientific professional periodical journal "THE UNITY OF SCIENCE". Czech Republic – Prague. 2017. С. 41 – 44.

6. Сабадош Ю. Г., Петрук В. А., Гречановська О. В. Підходи до впровадження інноваційних технологій в освітній процес технічних ЗВО. International Journal of Innovative Technologies in Social Science. RS Global Sp. z O.O., Scientific Educational Center Warsaw. Poland. 2019. vol. 5(17). С. 3 – 8.

7. Сабадош Ю. Г. Діагностика сформованості особистісно-рефлексивного компоненту самоосвітньої компетентності. Інноваційна

педагогіка. Науковий журнал. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій Випуск 17. Том 1. м. Одеса. 2019. С. 141-149

8. Сабадош Ю. Г. Інтерактивні лекції розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей. Фізико-математична освіта: науковий журнал. Вип. 1 (23). Ч. 2 / Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, Фізико-математичний факультет редкол.: О.В. Семеніхіна (гол.ред.) [та ін.]. Суми: [СумДПУ ім. А. С. Макаренка], 2020. 103 с., С. 60-64.

9. Сабадош Ю. Г. Ігрові форми розвитку самоосвітньої компетентності студентів технічних ЗВО. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 27. Том 4. – 284 с., С. 198-205.

10. Сабадош Ю. Г. Роль самоосвітньої компетентності у процесі інтеграції гуманітарно-фундаментальних дисциплін в технічних ЗВО. Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. wydanie specjalne Warszawa: Wydawca: Sp. zo.o. «Diamondtradingtour», 2020.- 44str. С. 27–30.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. Сабадош Ю. Г. Діагностика сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів в процесі гуманітарно-фундаментальної підготовки. «Знання. Освіта. Освіченість». Збірник матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця, ВНТУ. 28-29 вересня 2018 р. С. 86-89.

12. Сабадош Ю., Галунко А., Поляков Р., Базилишен Д, Волковський О., Клос О. Застосування математичної статистики в дослідженні «ризиків постачальника». Матеріали XLVIII науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ–2019): збірник доповідей. – Вінниця : ВНТУ, 2019. <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/allvntu/index/pages/view/zbirn2019>.

13. Сабадош Ю. Мотиваційно-ціннісний компонент як один із складових самоосвітньої компетентності студентів технічних ЗВО. Матеріали XLVIV науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ– 2020) : збірник доповідей. – Вінниця : ВНТУ, 2020. <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/allvntu/index/pages/view/zbirn2020>.

14. Сабадош Ю. Г. Розвиток самоосвітньої компетентності вчителів англійської мови у процесі використання інноваційних технологій навчання. «Інноватика в сучасній освіті». 12 міжнародна виставка, 12-14 жовтня 2020 року. Київ, (золота медаль).